

НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У РОСІЙСЬКІЙ ФЕДЕРАЦІЇ ЯК ФАКТОР СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

На сучасному етапі в усіх розвинених країнах світу на рівні державної політики досягнуто визнання того, що знання стають основою розвитку суспільства, що необхідним засобом соціально-економічного прогресу в ХХІ ст. є трансформація людства в суспільство "навчання впродовж життя". Перехід від "навчання на все життя" до "навчання впродовж усього життя" має стати основою цілісної системи освіти і найбільш повно відображає потенціал і завдання неформальної освіти. Розвиток неформальної освіти є вагомим, закономірним чинником розбудови демократичних процесів в освіті. Вона є важливою складовою концепції неперервного навчання, що дає змогу дорослим набувати знання, уміння й навички, формувати погляди й адаптуватися до постійних змін у соціальному середовищі [3].

Для успішної розбудови неформальної освіти дорослих в Україні слід урахувувати результати теоретичних і практичних здобутків у цій сфері у різних країнах, що підтверджують перспективність її застосування. Важливого значення в цьому контексті набуває вивчення досвіду організації неформальної освіти дорослих у Російській Федерації. Позитивний російський досвід освіти дорослих має особливе значення для України, оскільки держави мають спільні джерела й корені розвитку освітньої галузі взагалі та передумови для впровадження освіти дорослих зокрема.

Аналіз наукової літератури свідчить про посилення уваги науковців до проблем розвитку російської системи неформальної освіти дорослих (С. Амірова, Н. Булаєв, А. Вербицький, Н. Нечаєв, А. Новиков, К. Ушаков, Н. Федотов та ін.).

Неформальна освіта дорослих у російських педагогічних дослідженнях розглядається як адаптивна освітня система, яка покликана допомогти дорослій людині звикнути, пристосуватися до соціальних норм, відповідати вимогам розвитку соціального середовища, формує здатності до подальшого психологічного, особистісного та соціального розвитку. Необхідність адаптації виникає при зміні умов життя і діяльності, які потребують змін у поведінці людини, і безпосередньо пов'язана з неперервним розвитком особистості [7].

У педагогіці термін адаптація з'явився відносно нещодавно і почав використовуватися в розумінні звикання, пристосування індивіда до умов життя і діяльності внаслідок розробки поняття "соціальна адаптація". Поняття соціальної адаптації є досить широким і охоплює різні види адаптації людини до тих чи інших сфер існування (матеріальних та побутових умов, сімейного життя), діяльності (трудової, навчальної), вимог суспільства (до професійних якостей, виконання моральних і етичних

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

норм). Необхідність адаптації виникає при зміні умов життя і діяльності, що потребують змін у поведінці людини, і безпосередньо пов'язана з неперервним розвитком особистості. Вчені-педагоги пов'язують соціальну адаптацію з постійним розвитком дорослої людини, зокрема, з допомогою неформальної освіти [7].

Зростаюча різноманітність пізнавально-інформаційних запитів різних верств населення неможливо задовольнити в рамках існуючих форм традиційної освіти. Тому на сучасному етапі все більш загострюється проблема невідповідності сформованої системи освіти новим потребам суспільства і людини. Це породжує вимогу іншого підходу до організації масової освітньої діяльності дорослих – навчання має відповідати різнорівневим інтересам і можливостям громадян, органічно входити в їхній спосіб життя, враховувати специфіку запитів того чи іншого контингенту і навіть окремих груп людей. Отже, процеси неперервної освіти розуміються тепер не лише як "навчання довжиною в життя" (lifelong learning), але і як "навчання шириною в життя" (lifewide learning). Останнє акцентує увагу на різноманітності видів освіти – формальній, неформальній, інформальній, – які супроводжують будь-яку сферу життєдіяльності сучасної людини – професійну, сімейно-побутову, дозвілля.

Історію становлення і розвитку неформальної освіти в російській педагогіці пов'язують з міжнародною конференцією в м. Уільямсберг, США, у 1967 р., на якій були викладені ідеї зростаючої "світової кризи в сфері освіти". Також було висловлено стурбованість застарілими програмами навчання й усвідомлення того, що освітнє та економічне зростання не обов'язково відбуваються одночасно, що багато країн стикаються з труднощами фінансування формальної освіти. Отже, був зроблений висновок, що офіційні системи освіти дуже повільно адаптуються до соціально-економічних змін, їх розвиток стримується не тільки власним консерватизмом, але й інерцією самих суспільств [8]. Зросло усвідомлення того, що розвиток в першу чергу залежить від самих людей, і що набагато більше уваги слід приділити підвищенню якості їхнього життя. Все це потребувало нових підходів до формальної освіти і дало стимул розвитку неформальної освіти. На думку російських дослідників, саме з того часу стали розрізняти формальну, неформальну й інформальну освіти. Відповідно до цієї класифікації відмінності носять в основному адміністративний характер. Формальна освіта пов'язана з різними навчальними закладами, неформальна – з громадськими групами та іншими організаціями, а інформальна охоплює все інше, наприклад, взаємодію з сім'єю, друзями, колегами по роботі. Проте жорстких меж між цими категоріями не існує [5; 6].

Термін "неформальна освіта" використовується для характеристики освітнього процесу, організованого поза межами традиційної (формальної, нормативної) освітньої системи й призначений для задоволення пізнавальних потреб певної групи людей. Цей вид освіти призначений для усіх вікових категорій населення, має організований,

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

цілеспрямований характер, але на відміну від формальної освіти здійснюється поза офіційними навчальними закладами, акредитованими суспільством для освітньої діяльності [3]. Відомий російський вчений-андрагог С.Вершловський визначає неформальну освіту як таку, що протікає поза рамками звичайної системи освіти, але має цілеспрямований і системний характер [2].

Узагальнення аналізу російського досвіду неформальної освіти дорослих дозволяє виділити такі її характеристики:

- орієнтація на конкретні освітні запити різних соціальних, професійних, демографічних груп населення;
- відсутність примусового характеру, спираючись на власну мотивацію дорослих людей;
- високий особистісний сенс навчання;
- внутрішня відповідальність учнів за результат освітньої діяльності;
- розвиток якостей особистості, які забезпечують сприятливі передумови для гідного особистого життя, а також успішної участі у громадському та трудовому житті;
- забезпечення можливості краще розуміти й при необхідності змінювати навколишню соціальну структуру;
- розвиток мобільності у мінливих умовах сучасного світу;
- гнучкість в організації та методах навчання;
- високий рівень активності учнів;
- самооцінка учнями отриманих результатів на основі значущих для них критеріїв;
- відносини між тими, хто вчиться і навчає, на основі взаємної поваги, демократичної культури та співучасті [6].

На думку російських вчених, одним із джерел неформальної освіти стала гуманістична психологія. Гуманістичний підхід, заснований на добровільному навчанні, спирається на потреби і досвід учнів, шанобливе ставлення до них як до окремих унікальних індивідуальностей, розподіл відповідальності за навчання серед усіх членів групи, які беруть участь у навчанні, критичну рефлексію знань, віри, цінностей і поведінки суспільства, самокероване навчання та циклічна взаємодія навчання і діяльності [6]. В той час як формальна освіта пов'язана з системно-орієнтованим характером навчання, коли учні є пасивними реципієнтами знань, умінь і стосунків, що транслюються їм системою освіти через викладача і відтворюються за його вимогою, система неформальної освіти спрямована насамперед на особистісно-орієнтоване навчання. Саме особистісно-орієнтована педагогіка з її увагою до індивідуальних освітніх траєкторій, можливостей, інтересів, здібностей кожного, хто навчається, що нині отримала поширення у всіх ланках системи освіти, видається найбільш доцільною у сфері неформальної освіти. Тому сьогодні стають більш різноманітними види і форми неформальної освіти дорослих, що відповідають освітнім потребам дорослих, а саме: курси підвищення кваліфікації, виробничі стажування, консультації з самоосвіти, науково-

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

практичні конференції та інші.

Отже, неформальна освіта дорослих представляє собою спеціально організовану діяльність із сприяння процесу, в межах якого люди можуть свідомо розвиватися як особистості, самостійно спиратися на свої власні можливості в соціальних стосунках і діяльності за допомогою підвищення рівня знань і розуміння; співвіднесення власних думок і почуттів з думками і почуттями інших людей; розвитку умінь і способів їх вираження. Слід зазначити, що на сучасному етапі саме неформальна освіта, як ніяка інша, безпосередньо відображає і задовольняє особистісні потреби і запити індивіда, мобілізуючи тим самим його природну здатність до самовдосконалення, до духовного внутрішнього зростання. Одночасно неформальний освітній процес виступає і головною умовою цього зростання. Важливо, що при цьому не тільки розвиваються інтелектуальні здібності учня, але підвищується і його психологічна захищеність від деструктивних впливів соціуму, оскільки, задовольняючи і одночасно розвиваючи свою природну пізнавальну активність, людина реалізує себе, свою "вільну" енергію в позитивному відношенні до предметного світу, до себе і до інших людей [1].

У педагогічній літературі виокремлюються такі функції неформальної освіти, як: сприяння розвитку соціального партнерства; позитивного впливу на покращення соціального стану в суспільстві; досягнення успіху за умови адаптації навчальної діяльності й навчальних програм до потреб тих, хто навчається та підвищення їх соціального рівня; підвищення загального потенціалу установи, організації, що позитивно впливає на її розвиток; компетентної участі в різних видах соціальної діяльності [3]. Крім професійного розвитку, неформальна освіта дорослих пропонує також широкі можливості у сфері активного громадянського та соціального залучення, участі громадян у культурній і політичній діяльності країни. У її межах індивіди не тільки вчаться втілювати на практиці професійні компетенції, але й розвивати компетенції, необхідні для спілкування, взаємодії, співпраці та міжкультурного діалогу.

Проте, незважаючи на велику кількість досліджень і суттєві зміни в освітній системі суспільства, неформальна освіта дорослих Росії ще не має свого системного теоретико-методологічного обґрунтування. Трагування неформальної освіти як допоміжної по відношенню до основної не відповідає її реальній ролі в перетворенні кінцевої освіти в неперервну. Саме поняття "неформальна освіта дорослих" також потребує переосмислення, яке відобразило б нову освітню ситуацію в країні та світі.

На думку Я. Меліхеда, для розробки стратегії неформальної освіти дорослих у Росії необхідно вирішити низку проблем, а саме:

- формування нормативно-правової бази, що регулює процедуру оцінки і визнання часткових кваліфікацій, в тому числі і отриманих в ході неформального навчання;
- мобільність в рамках освітніх траєкторій (диверсифікація форм і видів неформальної освіти дорослих);
- індивідуалізація змісту освіти в системі додаткової освіти

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

дорослих, розробка спеціальних технологій навчання, орієнтованих на суб'єктивний досвід того, хто навчається, і розвиток його пізнавальної активності [5].

Розкриємо докладніше зміст означених проблем.

Докорінне переосмислення функцій і місця неформальної освіти в цілісному освітньому просторі країни неможливе без створення відповідного нормативного фундаменту. Як відомо, згідно Закону Російської Федерації "Про освіту" неформальна освіта не становить самостійного рівня або ланки в системі освіти і відповідає освітнім потребам тих, хто навчається, суспільства і держави, які не можуть бути задоволені в рамках законодавчо встановлених рівнів. У той же час неформальна освіта охоплює всі ланки системи освіти, будучи її невід'ємною частиною, і являє собою сферу освітньої діяльності, яку можна порівняти якщо поки не за масштабами, то за значенням зі сферою основної освіти.

Нормативно-правова база неформального навчання, як і будь-якого іншого навчання або освіти, покликана визначити його рамки і сферу відповідальності. Нині в країні відсутній окремий закон, що встановлює статус неформальної освіти. Отже, в сучасних умовах назріла необхідність оновлення законодавчої бази, що обумовлено інтенсивним розвитком різних форм неформальної професійної освіти, затребуваність відповідних сертифікаційних процедур та документів, що підтверджують освоєння нових професійних компетенцій.

До актуальних проблем в сфері неформальної освіти дорослих у Росії відносять необхідність розробки теоретично обґрунтованих, практично значущих і переконливих концептуальних підходів до організації та здійснення масової освіти дорослих у країні. На думку російських дослідників, необхідно в масштабах країни проаналізувати діяльність сформованої сфери нетрадиційних видів і форм освітньої діяльності дорослих. Це дозволить виявити специфіку неформальної пізнавальної та навчальної діяльності різного контингенту дорослих, мотиваційні особливості та механізми самоорганізації цієї діяльності (в умовах тієї чи іншої повсякденної зайнятості, професійної діяльності, у сімейному вихованні, під час дозвілля, відпустки тощо). До послуг дослідників – різноманітний емпіричний матеріал, накопичений діяльністю товариства "Знання", народних університетів, клубів, студій та інших освітніх структур Російської Федерації, який практично ще мало затребуваний для вивчення.

У зв'язку з цим можна відзначити, що одна з найбільш істотних проблем на шляху становлення системи масової неформальної освіти дорослих у Росії полягає в подоланні стереотипу ставлення до неї як мало важливої та несуттєвої. Хоча, на перший погляд, неформальна освіта як і раніше виконує компенсаторну функцію, забезпечує розвиток особливих, "непрофільних" здібностей учня за рамками основного освітнього курсу, неправомірно в нинішніх умовах зводити її роль лише до заповнення

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

невдач або недоліків основної освіти. В сучасних освітніх реаліях неформальну освіту доцільно розглядати як гарант збереження та відновлення основної освіти, що надає їй життєвий сенс і визначає її використання в життєдіяльності конкретної особистості. Ця функція неформальної освіти стає очевидною в контексті ідеї неперервної освіти. З переходом до неперервної освіти основна освіта, яка виступає в формі загальної, масової, необхідної й обов'язкової для кожного члена суспільства, все більше має потребу у неформальній освіті.

При тому, слід зауважити, що основна і неформальна освіти тісно пов'язані, більш того, взаємозалежні, але неформальна освіта більшою мірою орієнтована на персональні здібності того, хто навчається. Саме в силу свого "необов'язкового" характеру вона більш відкрита для нововведень, більш чутлива до появи нових освітніх потреб і нових засобів їх реалізації.

Важливою проблемою для ефективної реалізації неформального, зокрема професійного, навчання є необхідність удосконалення механізмів оцінювання. Зростаючий попит на кваліфікованих працівників з боку роботодавців і зростаюча конкуренція призводять до підвищення попиту на сертифіковане навчання, тобто навчання, підтверджене свідоцтвом. У зв'язку з цим потрібна якісна система акредитації отриманої освіти і навчання у межах неформальної освіти. У даний же час у країні існують тільки методи сертифікації та оцінювання формального навчання.

Зрозуміло, що фінансові стимули є найважливішим інструментом формування систем неперервного навчання дорослих. Деякі російські вчені пропонують скористатись досвідом зарубіжних країн при організації неперервної професійної освіти. Наприклад, у країнах ЄС використовуються такі механізми залучення інвестицій в цю сферу: звільнення від оподаткування відрахувань на навчання персоналу, різні форми навчання з боку держави, добровільні відрахування в освітні фонди, обов'язкові відрахування підприємств на навчання, участь підприємств у навчанні або перепідготовці осіб, що шукають роботу [5].

Як зазначається в останніх педагогічних працях, важливе значення для розвитку неформальної освіти дорослих в Росії має оголошення Європейською комісією Року волонтерського руху. В документах Європейського союзу зазначається, що це крок щодо визнання та підтримки вкладу більш ніж 100 мільйонів європейських волонтерів у побудову більш справедливого суспільства. Все це відображає амбіції і наміри щодо ситуації з волонтерським рухом у Європі і, зокрема, в Росії – визнання і підтримка його діяльності, посилення волонтерських організацій. Кампанія, присвячена Європейському року волонтерського руху, вже мобілізувала на спільні дії тисячі волонтерських організацій в Європі, насамперед у рамках неформальної освіти [4; 6]. На думку російського вченого-андрагога Н. Літвінової, діяльність волонтерів дозволяє при мінімальних затратах досягти поставленої мети, оскільки вона будується на трьох принципах:

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

- принцип "нульової політики" означає, що волонтери концентруються на досягненні цілей та вимог настільки, наскільки це можливо;

- принцип "нульової бюрократії". Коли у волонтера виникає хороша ідея, її впровадження буде досягнуто швидше та ефективніше, тому що немає необхідності йти до керівника для схвалення, а йому – до свого керівника;

- принцип "нульового бюджету" означає, що волонтери не будуть сприймати гроші головною умовою для виконання необхідних програм, які пов'язані з цілями та обов'язками організації. З наявністю чи при відсутності грошей волонтери виконуватимуть створені програми настільки добре, наскільки вони можуть [4].

Як приклад позитивного досвіду неформальної освіти та інновацій в російській освіті дорослих можна назвати діяльність вищої народної школи м. Санкт-Петербурга і мережі шкіл "Реґіон, що навчається". Освіта в Народній школі вирішує важливу соціальну функцію, допомагаючи літній людині орієнтуватися в сучасному житті, адекватно реагувати на зміни, що відбуваються – як в найближчому оточенні, так і в світі в цілому. Отже, робота вищої народної школи сприяє пом'якшенню соціальної напруженості в суспільстві, створенню умов для спілкування та активної участі у житті старшого покоління людей. Зазначимо загальні тенденції розвитку вищої народної школи:

- поступове досягнення все більшої різноманітності задоволення освітніх та дозвільних потреб дорослого населення;

- рух у бік збільшення міжпоколінних програм і навчання дорослих будь-якого віку;

- залучення до неформальної освіти все більшого числа університетів;

- підвищення кваліфікації педагогів та соціальних працівників як фактор розвитку освіти дорослих;

- зростаюче суспільне розуміння важливості навчання протягом всього життя;

- тісна інтеграція державних освітніх установ, приватних навчальних закладів та громадського сектора [4].

Враховуючи складні тенденції в роботі цих шкіл, їх потенційні можливості і багатий світовий і вітчизняний досвід, розглядаючи їх діяльність як один із можливих засобів забезпечення активного способу життя дорослих людей, зміцнення фізичного та психічного здоров'я старшого покоління громадян, російські педагоги обстоюють необхідність подальшого розвитку вищої народної школи в таких найважливіших напрямках.

Таким чином, на сучасному етапі розвитку освіти дорослих в Російській Федерації неформальна освіта дорослих стає одним із механізмів реалізації освіти впродовж життя, сприяє процесу адаптації людини до постійно змінюваного соціального середовища, формуванню здатності до подальшого психологічного, особистісного, соціального

Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

розвитку. Досвід розвитку неформальної освіти дорослих у Росії переконливо свідчить про те, що при відповідному підході до проблеми масової освіти дорослих різнопланова і різнорівнева неформальна освіта може достатньо ефективно сприяти подоланню негативних тенденцій в особистісному розвитку людини протягом усього життя. Таким чином, створення системи неформальної освіти може забезпечити умови для самореалізації кожної особистості, морального вдосконалення за рахунок надання широких можливостей у виборі напрямів і форм освітньої діяльності, як у професійній сфері, так і в різних областях дозвілля. При тому розвиток неформальної освіти дорослих вимагає подальшого вирішення економічних, нормативних та методологічних завдань.

Література

1. Бакланова Н.Б. Развитие дистанционного образования взрослых в сельском социуме: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00. 08 / Н.Б. Бакланова. – М., 2002. – 22 с.
2. Вершловский С. Образование взрослых в России: вопросы теории / С.Вершловский [Электронный ресурс]. – Режим доступа 15.04.2011: <<http://znanie.org/docs/Versh1.html/>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
3. Лук'янова Л.Б. Неформальна освіта дорослих як невід'ємна складова освіти впродовж життя / Л.Б. Лук'янова // Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. – 2012. – Вип. 1 (214). – С. 94-97.
4. Литвинова Н.П. Тенденции и перспективы развития высших народных школ / Н.П. Литвинова // Человек и образование. – 2010. – №4. – С.15-19.
5. Мелихеда Я.И. Дополнительное образование взрослых как социально-экономическая и педагогическая проблема / Я.И. Мелихеда // Педагогика. – 2010. – № 3. – С. 57-61.
6. Мухлаева Т.В. Международный опыт неформального образования / Т.В. Мухлаева // Человек и образование. – 2010. – №4. – С.158-162.
7. Практическая андрагогика / под. ред. В.И. Подобеда, А.Е. Марона. – СПб.: ГНУ "ИОВ РАО", 2003. – 414 с.
8. Non-formal education: Encyclopedia of non-formal education [Электронный ресурс]. – Режим доступа 18.02.2011: <<http://www.infed.org/biblio/b-nonfor.htm>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.

Елена Василенко

Неформальное образование взрослых в Российской Федерации как фактор социальной адаптации

Статья посвящена актуальной проблеме развития неформального образования взрослых, которое является неотъемлемой частью непрерывного образования и выступает в российской педагогической теории и практике адаптивной образовательной системой, призванной помочь взрослым соответствовать требованиям развития социальной среды, сформировать способности к дальнейшему психологическому, личностному и социальному развитию. Указывается, что развитие неформального образования взрослых требует дальнейшего решения экономических, нормативных и методологических заданий.

Ключевые слова: неформальное образование взрослых, социальная

Olena Vasylenko

**Non-formal adult education in Russian Federation
as a social adaptation factor**

The article is devoted to the actual development problem of non-formal adult education that is an obligatory part of the lifelong education. In the Russian pedagogical theory and practice it is considered as an adaptation educational system aimed to help the adults to correspond social environment changes, to develop abilities for further psychological, personal and social improvement. It is noted that the non-formal adult education development requires solving some economic, normative and methodological tasks.

Key words: *non-formal adult education, social adaptation, lifelong education, Russian Federation.*

УДК 377/378 - 058.17(8)

**Олена Жижко,
м. Київ**

**ФЕДЕРАЛЬНІ ПРОГРАМИ МЕКСИКИ З ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ
МАРГІНАЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ І ОСНОВНІ НАПРЯМИ ЇХ
ДІЯЛЬНОСТІ**

Професійна освіта маргіналів в Мексиці є складовою освіти дорослих – соціального інституту, що турбується як ліквідацією неписьменності, забезпеченням початковою й неповною середньою освітою найменш захищені групи населення, так і їх професійно-технічною кваліфікацією, навчанням для життя й праці, охороні здоров'я, гігієні, контролю за народжуваністю тощо.

Мексиканська система професійно-технічної освіти найменш захищених верств населення складається з центрів, програм, курсів, що спрямовані на підвищення життєвого рівня бідних сімей, навчання раціонального ведення домашнього господарства, навчання організації власного малого бізнесу, навчання ремеслам тощо. Навчальні заходи з професійно-технічної освіти маргіналів організовуються Культурними місіями (Misiones Culturales), Центрами базової освіти для дорослих (Centros de Educación Básica para Adultos – CEBAS), Центрами позашкільної освіти (Centros de Educación Extraescolar – CEDEX), Дистанційною неповною середньою школою для дорослих (Secundaria a Distancia para Adultos), Центрами соціального забезпечення (Centros de Seguridad Social del IMSS), Центрами громадського розвитку (Centros de Desarrollo Comunitario), Домами культури (Casas de Cultura), Національним коледжем професійно-технічної освіти (Colegio Nacional de Educación